

Senem Timuroğlu, *Kanatlanmış Kadınlar: Osmanlı ve Avrupalı Kadın Yazarların Dostluğu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020, 248 s.

Değerlendiren: Demet Aslı Çaltekin

Bir kadın hafızası oluşmadığında her kadın kuşağının yeniden özgürlük kazanmak için mücadele vermesi gerekmektedir (s. 75).

Osmanlı kadın hareketini inceleyen literatür, kadın hareketinin tarihine odaklanan çalışmaların sadece Cumhuriyet dönemi ve sonrasını ele aldıklarını ve bu tutumun Osmanlı kadınlarının tarih yazımındaki rollerini yok saydığını ortaya koymaktadır.¹ Buna paralel olarak, Osmanlı kadın hareketinin hafızalardan silinmesine eleştirel bir yaklaşım sergileyen Senem Timuroğlu, doktora tezinin bir ürünü olan *Kanatlanmış Kadınlar: Osmanlı ve Avrupalı Kadın Yazarların Dostluğu* isimli çalışması ile kadın hafızasının izini sürmekte ve Osmanlı kadınlarının uzun bir dönem sessiz kalmış hikayelerini, kendi deyimi ile “özgürlüğe kanat açma” hikayelerini, günümüze taşımayı amaçlamaktadır.

Timuroğlu dört bölümden oluşan çalışmasında, “Dünyada farklı zamanlarda başlayan ve farklı biçimlerde tezahür eden ekonomik felsefi değişim rüzgarı, Osmanlı’ya uğradığında kadınların düşünce dünyasını, inançlarını, yaşam tahayyüllerini nasıl etkilemişti?” (s. 17) sorusundan yola çıkarak Müslüman Osmanlı kadınlarının zihinsel dönüşüm süreçlerini, onların Avrupalı kadınlar ile olan etkileşimlerini odak noktasına alarak inceler. Araştırma sorusuna ise feminist romanların karşılaştırmalı analizini yaparak yanıt arar. Bu arayış, Timuroğlu’nun çalışmasını, Müslüman Osmanlı kadın hareketini inceleyen literatürden ayıran önemli

1 Detaylı inceleme için bkz. Günaydın, 2017; Zihniođlu, 2016; Durakbaşı, 2000; Çakır, 2013.

@ Dr. Öğr. Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi. dcaltekin@ybu.edu.tr

ID <http://orcid.org/0000-0002-7470-0056>

bir husustur. Çünkü Timuroğlu, Müslüman Osmanlı kadınlarının eserlerinin ataerkillikle mücadele aracına dönüşmesinin derinlemesine analizini yapmakla kalmamakta, Müslüman Osmanlı kadınlarının bu eserlerini, Avrupalı kadınların eserleri ile karşılaştırarak analiz etmekte ve bu eserler aracılığı ile sınırları aşan hikayelerini akıcı bir dilde okura sunmaktadır.

Timuroğlu, kitabın “Fatma Aliye: 19. Yüzyılda Osmanlı’nın ilk Transnasyonal Müslüman Kadın Yazar ve Düşünürü” başlıklı birinci bölümünde Fatma Aliye’nin “kendine ait odasının” sınırlarını aşarak kadınların sesini ulus üstü mecralara taşıdığıнын izlerini sürüp Fatma Aliye’nin Cumhuriyet tarihinde konumlandırıldığı yeri; “İslami bir yazar olarak dondurulmasını” eleştirir. Fatma Aliye’nin ataerkillikle pazarlık² hallerinin hem kendisi hem de hemcinsleri için direnme pratiklerine dönüşümünün hikayesini, babası Ahmet Cevdet Paşa, “manevi babası” Ahmet Mithat, eşi Faik Bey ve ağabeyi Ali Sedat ile olan ilişkisi üzerinden ele alır. Örneğin; kamusal alana tek başına çıkamayacağını çeşitli yollarla deneyimleyen Fatma Aliye’nin Ahmet Mithat ile olan ilişkisine verdiği referanslarla, erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu görünmez tahakküm biçimlerini ve kadınların bu tahakküm biçimleri ile kimi zaman pazarlık haline girip kimi zaman da direkt olarak reddetmelerini hikayelendirir. Kitabın en can alıcı kısmının bu bölüm olduğu söylenebilir. Abisi ile olan ilişkisini ise Virginia Woolf’un *Kendine Ait Bir Oda* isimli kitabındaki hayali karakteri üzerinden ele alır. Fatma Aliye’nin hayat hikayesini Judith’in, Shakespeare’in deha küçük kız kardeşinin, onu abisinin gölgesinde bırakılmaya iten koşullara karşı çıkışının öyküsü ile benzeştirir. Eşi ile olan ilişkisinden bahsederken ise eşi Faik Bey’i ilk zamanlarda elindeki romanları yırtıp atan biri olma halinden daha sonraki zamanlarda ise roman yazmasını teşvik eden biri olma haline dönüştürdüğüünün altını çizer. Bu hikayelerden görülmektedir ki Fatma Aliye, ataerkillikle pazarlığı sonucu kendisine çizilen “makul” kadınlık rolleri ile örtüşen stratejiler üretecek ve kendi yolunu çizmeyi başarabilecektir. Unutmamak gerekir ki toplumsal cinsiyet normları durağan bir yapıda olmayıp farklı din, dil, etnisite gibi sosyal bileşenlerin şekillendirdiği ataerkil pazarlığın etkilerinden de bağışık değildir (Kandiyoti, 1988).

Timuroğlu, Fatma Aliye’nin sınırların ötesine geçmesinin öyküsünü ise *Nisvan-ı İslam* adlı eserinin Fransızca çevirisine Avrupalı feminist kadınlardan gelen olumlu dönüşleri analiz ederek verir okuyuculara. Aynı şekilde kadınların özgürlük arayışlarında örnek aldıkları George Sand’in *Indiana* isimli romanındaki karakterleri, Fatma Aliye’nin romanlarındaki karakterler ile karşılaştırarak aralarındaki bü-

2 Ataerkillikle pazarlık için bkz. Kandiyoti, 1988.

yük farkı ortaya koyar: Fatma Aliye'nin roman karakterleri kurtarılmayı beklemek yerine kendilerine ait yaşamlar kurmaya çalışmaktadır.

Kitabın “Avrupa’ya Seyahat Eden İlk Osmanlı Kadınları ve Avrupalı Kadın Dostları” başlıklı ikinci bölümü, Avrupalı kadınlar ile temas halindeki Müslüman Osmanlı kadınlarının dönüşümünü, hayatlarını sorgulama pratiklerini ve kendi koşullarını Avrupalı kadınların koşulları ile kıyaslama süreçlerini ele almaktadır. Bu bölüm aynı zamanda sınırları aşmaya çalışan Müslüman Osmanlı kadınlarının “haremden kaçanlar” olarak konumlandırılmalarına karşı çıkışlarının da öyküsünü içermektedir. Sorbonne Üniversitesi’nde okuyan ilk Türk kızı Selma Rıza Feraceli’nin, Hayriye Benayad’ın, Şeref Hanım’ın hikayelerinin ele alındığı bu kısım, Timuroğlu’nun kitabını literatürdeki Osmanlı kadın hareketini inceleyen diğer çalışmalardan ayırmaktadır. Şöyle ki Müslüman Osmanlı kadınlarının kurdukları dernekler ve yayınladıkları yazılar üzerinden yapılan Müslüman Osmanlı kadın hareketi analizinin boyutunu ve alanını genişleterek Avrupa’ya “kaçan” kadınların uluslararası mecralardaki bildirilerini ve onlar hakkında Avrupa basınında yer alan yazıları da ele almıştır.

“Les Desenchantees: Osmanlı’nın Mutsuz Kadınları” başlıklı üçüncü bölüm ise Hatice Zinnur ve Nuriye isimli iki kız kardeşin hikayelerini esas alarak modern devlete geçiş aşamasında etkileşimde oldukları Avrupalı kadınların ve romanlarının etkisiyle toplumsal cinsiyet normlarını sorgulama sürecine giren orta ve üst sınıf Osmanlı kadınlarının sancılı dönüşümüne odaklanmaktadır. Bu hikayede Hatice Zinnur ve Nuriye, karşılaştıkları baskının toplumsal bir sorun olduğunu düşünür ve bunun sorgulamasını ulus üstü düzleme taşıma istekleri doğrultusunda Osmanlı ve Avrupa’da adı duyulmuş yazar Pierre Loti ile ortak hareket ederler. Yaptıkları bu iş birliği sonucunda Pierre Loti’nin *Les Desenchantees: Osmanlı’nın Mutsuz Kadınları* isimli kitabı yayımlanır. Bu iş birliğinin, o dönemin koşullarında hoş karşılanmayacağını bilen iki kız kardeş, kitap yayımlanmadan önce Avrupa’ya kaçar. Timuroğlu, Osmanlı erkeklerinin Pierre Loti’nin Müslüman Osmanlı kadınları ile iş birliği halinde yazdığı romanına ise Batılı kadınların “iffetsizliğine” vurgu yaparak tepki gösterdiklerinin altını çizer. Osmanlı erkekleri, Loti’nin Doğulu kadınlar üzerinde çalışma yapmasının deyim yerinde ise intikamını, Batılı kadınların “namusuna” verilen referanslarla ele almaları, kadınların ikircikli bakış açılarının odak noktası haline getirildiklerinin bir yansıması olarak okunabilir. “Öteki” ile olan farklılıklar üzerinden var olma yönündeki eğilim sonucu Batı tarafından “barbar Doğu erkeğinin zulmünden kurtarılması gerekenler” olarak konumlandırılan Doğu kadınları, Doğu tarafından ise “Batı’nın ahlaksızlığından korunması gerekenler” olarak konumlandırılmaktadırlar (Sancar, 2012, s. 49).

Timuroğlu aynı zamanda Osmanlı kadınının ve haremin, Avrupalı kadınlar tarafından edebî alanda işlenmesini ayrıntılı olarak incelenmekte, bu durumu da Osmanlı kadınının özgürlüğü uzaklarda aradığı gibi Avrupalı kadınların da kendi toplumlarında deneyimledikleri ataerkillikten uzaklaşma amacı ile özdeşleştirmektedir. Aslında kadınların hayatı ve yarattıkları karakterler, özgürlüğü aramak için çıktıkları bu yolculuklarda şekillenecektir. Marcelle Tinayre, “mutsuz kadınların” izini sürmek için İstanbul’a geldiğinde, araştırmalarına Edirne’den başlar ve aslında burada “mutsuz kadınları” bulamaz. Nedenini ise buradaki kadınların Fransızca bilmemelerine ve roman okumamalarına dolayısı ile mutsuzluklarını daha kolay kabullenmelerine bağlar. Loti’nin resmettiğinin aksine onun İstanbul’da görüştüğü kadınların ise “kurban” olmaktan ziyade kurban rolüne karşı çıkararak hayatlarına yön vermeye çalışan kadınlar olduklarını görür. Timuroğlu’nun kitabında, Tinayre’nin bu tespitlerine yer vermesi ise kadınların baskıyı farklı şekillerde deneyimlediğini ortaya koymasına bakımından değerlidir. Timuroğlu’nun bu tespitleri, birbirleri ile kesişen çok katmanlı sosyal bileşenlerin, kadınların deneyimlediği baskıyı ve buna karşı çıkış yollarını şekillendirdiğini dolayısıyla tek tip bir kadın deneyiminden söz edilemeyeceğini ileri süren (hooks, 1981; Crenshaw, 1989) ve Batı’nın yarattığı “Müslüman kadınların yardıma muhtaç oldukları” algısını eleştiren literatür ile paralellik gösterdiği ifade edilebilir (Abu-Lughod, 2015). Kitabın “Hatice Zinnur ve ‘Zeynep Hanım’³: Var ile Yok Arasında Bir Entellektüel Osmanlı Kadını” başlıklı dördüncü bölümünde, Zinnur ile Nuriye’nin öykülerinin edebi ve akademik çalışmalara aktarılış şekilleri işlenmektedir. Tek tip kadının olmadığı vurgusu bu bölümde daha çok ortaya çıkmaktadır. Zira bu bölümde, toplumsal cinsiyet normlarına uymadığı için dışlanan ve “tutunamayan” Zinnur ile “iyi bir eş ve anne” olması açısından öne çıkarılan “kontes” Nuriye örnekleri, hangi kadınların tarihte iz bırakabileceğinin, kimlerin hikayelerinin arşivlen(me)diğinin ve hangi kadınların “makbul” sayıldığına tartışması yapılmaktadır. Bunun yanı sıra Zinnur’un sadece ailesi tarafından dışlanmadığına, akademide de varlığı hususunda tartışmaların olduğuna dikkat çekilerek kadınların sesinin arşivlerden silinmesinin eleştirisi yapılmaktadır.

Timuroğlu’nun çalışması kapsam açısından eleştirilebilir. Timuroğlu ilk olarak Müslüman Osmanlı kadınlarının Avrupalı kadınlar ile olan iletişimini ve iş birliğini feminist etik üzerinden açıklayarak oryantalist söyleme rağmen farklılıkların öte-

3 Timuroğlu bu bölümde, Zinnur hakkındaki kaynakların sınırlı olduğunun ve Zinnur’un çeşitli kaynaklarda Zenan, Zeynep ya da Zinnur olarak anıldığının altını çizer.

kileştirilmediği aksine anlamlı kılındığı durumların da mümkün olduğunun altını çizer. Bu durum her ne kadar okuyucuya Osmanlı kadınlarının tek tip ve homojen olmadığı, dolayısı ile “Osmanlı kadınları” ve “Türk kadınları” terimlerinin özdeş kullanımının farklı etnik kökenli kadınların çabalarını yok saydığı altını çizen Lerna Ekmekçioğlu’nun (2017) eleştirilerinin literatürde bir karşılık bulduğu hissini yaratsa da Timuroğlu’nun bu tespitleri ne yazık ki Müslüman Osmanlı kadınları ve Avrupalı kadınlar arasındaki farklılıkların anlaşılması ve ötekileştirilmesi ile sınırlı kalmaktadır. Çalışmada farklı millet, ırk ve/ya dine mensup Osmanlı kadınları arasındaki farklılıklar detaylı bir şekilde işlenmemektedir. Bu durumun kitabın ismine de yansıdığını görmekteyiz. Her ne kadar metin içinde “Osmanlı kadını” yerine kimi zaman “Müslüman Osmanlı kadını” terimini kullansa da özellikle kitabın başlığında Müslüman ifadesine yer vermemesi, Timuroğlu’nun “Osmanlı kadınları” ve “Türk ve Müslüman Osmanlı kadınları” terimlerini birbirinin yerine geçecek şekilde kullanan literatürü devam ettirdiği şeklinde yorumlanabilir. Kitapta, Ermeni kadın yazarlardan mesela ardında birçok edebî eser bırakan Zabel Yesayan’dan⁴ bahsedilen tek yerin Tinayre’nin farklı dil, din, ırk, milletten gelen kadınların dayanışma içinde olduğunu gözlemlediği yer olması ise üzücüdür. Oysaki çalışmanın yelpazesinin geliştirilmesi; “Osmanlı kadın hareketinin sadece Müslüman ve Türk kadınlarının bir mücadelesi olmadığını, dolayısıyla, döneme tek tip bir feminizmin hakim olmadığı; farklı din ve ırka mensup olan kadınların çabalarının şekillendirdiği bir feminizmin var olduğu” savlarını güçlendirme imkanı tanıyacaktır (Çaltekin, 2020, s. 40).

Timuroğlu’nun kitabını ilgi çekici kılan ise feminist literatüre konu olan kavram ve kuramların kadınların hikayelerinde ve yarattıkları roman karakterlerinde harmanlanıp verilmesidir. Fatma Aliye’nin hikayesinden transnasyonal feminizmin izleri sürülürken Nuriye’nin hikayesinden ise ötekileştirilmenin eleştirisi görülmektedir. Timuroğlu, Osmanlı toplumunun onları “makbul” kadınların sınırlarına almasının eleştirisini yaparken aynı zamanda da Batı’nın onları egzotik imgelere indirgemesine de karşı çıkan -özgürlük fikrine “kanat açmanın” sancularına göğüs geren- kadınların hikayesinin edebî ve toplumsal analizini yapmaktadır. Bu anlamda edebiyat, tarih ve kadın çalışmaları alanlarında lisans ve lisansüstü eğitimde okutulabilecek bu kitap, okuru, mercek altına aldığı Müslüman Osmanlı kadınlarının hayat öyküleri, sınırları aşan direnişleri ve romanlarındaki karakterleri ile buluşturan güzel bir yolculuğa çıkarmaktadır.

4 Ermeni Osmanlı kadın yazarlarının hayat hikayeleri ve eserleri için bkz. Bilal, Ekmekçioğlu ve Mumcu, 2017.

Kaynakça

- Abu-Lughod, L. (2015). *Do Muslim women need saving?* Harvard University Press.
- Bilal, M., Ekmekçiöglü, L. ve Mumcu, B. (2017). Feminizm: Bir adalet feryadı. L. Ekmekçiöglü (Ed.). *Bir adalet feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye beş Ermeni yazar 1862-1933 içinde* (ss. 242-325). İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Çakır, S. (2013). *Osmanlı kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çaltekin, D. A. (2020). Feminizmin lokalleşme süreci: Osmanlı kadın hareketi örneği. *Feminist Tahayyül*, 1(1), 29-58.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A black feminist critique of anti-discrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1(8), 139-167.
- Durakbaşa, A. (2000). *Halide Edib: Türk modernleşmesi ve feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ekmekçiöglü, L. (2017). Bir yokluğun anatomisi. L. Ekmekçiöglü (Ed.). *Bir adalet feryadı: Osmanlı'dan Türkiye'ye beş Ermeni yazar 1862-1933 içinde* (ss. 327-337). İstanbul: Aras Yayıncılık.
- Günaydın, A. U. (2017). *Kadınlık daima bir muamma: Osmanlı kadın yazarların romanlarında modernleşme*. İstanbul: Metis Yayınları.
- hooks, B. (1981). *Ain't I a woman: Black women and feminism*. South End Press.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining with patriarchy. *Gender & Society*, 2(3), 274-290.
- Sancar, S. (2012). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti: Erkekler devlet, kadınlar aile kurar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zihniöglü, Y. (2016). *Kadınsız inkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*. İstanbul: Metis Yayınları.